

TRABZON

İskender
Paşa Camii –
Trabzon

Bugünkü Trabzon. Kuruluşundan beri Doğu Karadeniz kıyılarını iç kesimlere bağlayan önemli bir liman ve ticaret şehri olan Trabzon bu özelliğini Cumhuriyet dönemine yaklaştığı yıllarda yitirmiş bulunuyordu. Bilhassa liman faaliyetinde görülen bu gerilemenin sebepleri arasında 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla deniz ticaretinin başka bir istikamete kayması, 1872 sonlarında Poti-Tiflis demiryolunun tamamlanmasıyla Doğu Karadeniz'de Trabzon'a rakip bir başka limanın (Poti) parlamaşı, 1883'te Batum-Tiflis-Bakü demiryolunun inşasıyla Batum Limanı'nın eskiden Trabzon Limanı'na yönelen ticarî faaliyetin bir kısmını kendisine çekmesi, XIX. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası'nın İran ticaretini denetlemek için Batum Limanı inşaatına önem vermesi ve Tebriz-Culfa demiryolunu Tiflis'e kadar uzatarak Tebriz-Culfa-Tiflis-Batum demiryolunu tamamlamış olması sayılabilir. Trabzon'un ticarî faaliyetine alternatif limanların ortaya çıkmasının yanında I. Dünya Savaşı sırasında yaklaşık iki yıl süren Rus işgalinin (18 Nisan 1916 – 24 Şubat 1918) sıkıntılı günleri dolayısıyla Trabzon, Cumhuriyet dönemine eski ihtişamını kaybetmiş küçük bir şehir halinde girmişti. Cumhuriyet'in başlarında 1926 yılı nüfus müdürlüğü kayıtlarına göre belediye sınırları içerisinde 30.080 nüfus yaşıyordu. Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında (1927) şehrin nüfusunun 25.000'i henüz bulmadığı görüldü (24.634). Trabzon'un nüfusu 1950 yılına kadar (1940 sayımındaki istisna dışında [32.789]) hep 30.000'in altında kaldı (1935'te 29.682, 1945'te 29.824). Şehir nüfusunun devamlı şekilde artma sürecine girmesi 1950 (33.990) yılından sonra gerçekleşti. Cumhuriyet'in bu ilk döneminde şehir nüfusunda hareket açısından kaydedilmesi gereken bir olay, Lozan Antlaşması'nın mü-

badele protokolüne göre Trabzon'a yerleştirilen Yunanistan doğumlu Türkler'dir. Bunlardan şehir içine iskân edilenler daha çok liman yakınındaki Çömlekçi mahallesine yerleştirildi. Bunların yerine Yunanistan'a yollanan Rumlar'ın büyük bir kısmı da söz konusu mahalleden gönderilmişti. Aynı dönemdeki mekânsal düzenlemelere gelince, önemli şehir içi eksenleri doğu-batı doğrultusunda olan (Uzun sokak, Maraş caddesi, Kunduracılar caddesi gibi) Trabzon şehrinin, topografyasının özelliğinden dolayı ihmal edilen güney-kuzey doğrultulu yolların açılmasına ve iyileştirilmesine özen gösterilmesi zikredilebilir (bu caddelerden biri olan Gazi caddesinin temel atma merasimi, 15-18 Eylül 1924 tarihleri arasında Trabzon'a gelen Mustafa Kemal'in bizzat iştirak ettiği bir törende yapılmıştır). Bu düzenlemeyle ilgili olarak 1937'de telif edilen ve 1938'de yürürlüğe giren Lambert planından söz edilebilir. Fransız şehircilik mimarı Jacques H. Lambert'in gerçekleştirdiği bu planda doğu-batı doğrultulu ana eksenlere yine aynı doğrultuda paralel yollar açılması teklif edilmişti. Bu tekliflerden hareketle sonraki şehir planlarından kuzeydeki kıyı yoluna (günümüzde Akçaabat-Trabzon-Yomra ekseninde yoğunlaşmaya sebep olan yol) ve güneyde şehre teğet geçen Tanjant yola önem verildiği görülecektir.

Şehrin gelişmeye başladığı 1950 yılında 540 hektarlık bir alanı kaplayan, on yedi mahalleli, 4575 hâneye sahip (1930'lu yılların başında on altı mahalle ve 3824 hâne vardı) Trabzon'da sanayi faaliyeti olarak sadece bir balık yağı fabrikası, on yedi adet fındık kırma makinesi bulunuyordu. Tarihinin bütün dönemlerinde bir iskele şehri olmasına rağmen henüz modern liman tesislerine kavuşmamıştı ve gemiler açıkta demirliyordu (şehir modern lima-

nına 1954 yılında kavuştu). El sanatları arasında bakırcılık, yorgancılık, dökmeçilik, tabaklık, doğramacılık (bu arada tahta kaşık üretimi) başlıca türleri oluşturuyordu. Nüfusun artma eğilimine geçmesi (1955'te 42.110, 1960'ta 53.039, 1965'te 65.516) mekân açısından tarihî merkezden (Çarşı, İskenderpaşa, Kemerkaya, Ortahisar mahalleleri gibi) çevreye doğru genişlemesine yol açtı. Şehir doğuda Yomra, batıda Akçaabat doğrultusunda büyümeye başladı. Bu genişleme, 1970 yılına yaklaşıırken eski plan çalışmalarının yetersizliğini ve yeni bir şehir planı tasarısını gündeme getirdi. 1968'de telif edilen ve 1970'te onaylanan plan çalışması 1937 tarihli Lambert planından ilham alıp şehre güney kenarından teğet geçen, bu sebeple halkın da benimsediği isimle Tanjant yol denilen, çeşitli dönemlerde tartışma ve dava konusu olan (Gerçek, sy. 458 [1998], s. 35-37) yolu Trabzon'a kazandırdı. Bu plan ayrıca şehrin çizgisel şehir tipi formunu koruyarak başlıca gelişme alanlarının güney sırtları ile doğu ve batıdaki alanlara doğru olmasını öneriyordu. Gelişmeler sonucunda şehrin 1970'te nüfusu 80.000'i geçti (80.795), 1973'te şehrin alanı 1450 hektara ulaştı; 1975 sayımında nüfusu 100.000'e çok yaklaştı (97.210). Birçok defa yeniden tasarlanan, fakat birbirinden pek farklı sayılmayan imar planları üzerinde etkili olan faktör Trabzon şehrinin kurulduğu yerin coğrafi topografik özelliğidir. Esasen şehrin içindeki kıyı taraçaları da (Karadeniz'in jeolojik dönemlerdeki farklı seviyelerini gösteren kıyı kademeleri) şehrin yayılış şekli üzerinde (doğu-batı doğrultusunda uzanan çizgisel şehir tiplerine örnek oluşu), şehir içindeki önemli eksenlerin istikametlerinin tayininde (Maraş caddesi, Uzun sokak, Kunduracılar caddesi gibi şehir içi yolların doğu-batı doğrultusunda uzanması) ve bazı kamu kuruluşlarının yerlerinin tayininde (havaalanı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kampüsü vb.) etkili olmuştur.

Trabzon şehrinde mevcut kademelerden önemli olan üç kademeden denize en yakın olanı üzerinde (denizden 10-12 m. kadar yükseklikte) havaalanı, Trabzon Teknik Üniversitesi ana kampüsüne ait binalar; denizden 20-30 metreler arasında yükseklikte bulunan ikinci kademede üzerinde Taksim Meydanı (Gâvur Meydanı, XIX. yüzyılda çok sayıda konsolosluğun bu yörede toplanmasından), Kunduracılar caddesi, Uzun sokak ve Maraş caddesi vardır. İşgal döneminde şehrin tarihî dokusunda büyük değişiklikler yapan Ruslar Maraş cadde-

sini, Kunduracılar caddesiyle Uzun sokak arasındaki birkaç Türk mahallesini yıkarak Trabzon'a getirdikleri savaş malzemesini kıyıya ve iç kesimlere nakledebilmek için yer açmışlardı. Önceleri Orta cadde denilen bu caddeye 1920'de Trabzon Belediye Encümeni'nin kararıyla Maraşlılar'ın kurtuluştaki üstün başarısından dolayı Maraş caddesi adı verilmiş, buna karşılık 1966'da Kahramanmaraş'taki bir caddeye Trabzon caddesi denilmiştir (DİA, XXIV, 197). Bu kademe üzerinde ayrıca eski hükümet konağı (günümüzde kültür merkezi), Ortahisar Camii ve Ortahisar mahallesi bulunmaktadır. Tabakhane ve Zağnos derelerinin derin yarılmış vadileri dışında bu kademe bir düzlük halindedir ve şehrin en canlı kesimlerini oluşturur. 60-90 m. arasında değişen üçüncü kademe üzerinde Tekke mahallesi ve Tekke Camii, Bahçecik mahallesi, Trabzon İmam-Hatip Lisesi, Tekfurçayı mahalleleri yerleştirilmiştir. Bu üç taraçayı birbirinden ayıran yüzeyler belirgin şekilde diklikleriyle dikkati çeker. Nitekim ikinci kademeden üçüncü kademeye çıkılırken karşılaşılan dik kenar o kadar belirgindir ki bu kenara tırmanan sokaklar merdivenli yapılmıştır. Aynı şekilde Tekfurçayı mahallesini kendisinden daha aşağı kademede bulunan Kavak Meydanı'ndan (Kabak Meydanı) ayıran dik kenar daha da belirgindir. Bu diklikler jeolojik devirlerde deniz seviyesinin gerisindeki falezlere tekabül eder. Fakat bunlar coğrafyada "ölü falez" adı verilen, günümüzdeki kıyı çizgisine göre epeyce içeride kalmış şekillerdir. Deniz seviyesinin kenarında Kale Gazinosu'nun eteğindeki dik yamaç ise "diri falez" örneğini oluşturur. Bu yayılış biçimiyle Trabzon, Türkiye'deki şehir tipleri arasında az sayıda olan kıyı taraçaları üzerinde kurulan şehirlerin ilginç bir örneğini teşkil etmektedir (bu tipin diğer örnekleri Samsun, Tekirdağ ve Fethiye'dir).

Tarihî merkezden çevreye doğru genişleme 1980 yılına yaklaşırlarken hızlanmaya başladı. Buna paralel olarak şehir nüfusu ilk defa 1980 sayımında 100.000'i aştı ki (108.403 nüfus) o tarihte Türkiye'de nüfusu 100.000'i aşan şehirlerin sayısı yirmi sekizdi. 1980-1990 arasındaki dönemde ve özellikle 2000'e doğru şehrin hem mekânsal gelişimi hem de bu nüfus gelişimi hızlandı (1985'te 142.009, 1990'da 143.941 olan nüfus 2000 yılında 200.000'i aşarak 214.949'u buldu). Bu devirdeki gelişme şehrin ticarî hayatındaki gelişme ile de yakından ilgilidir. Ticareti geliştiren önemli

Trabzon'dan genel bir görünüş

faktörlerden biri 1988 yılında Türkiye-Gürcistan sınırı üzerindeki Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıdır. Bu olay, Sovyetler Birliği'nin dağılarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na dönüşmesiyle Türkiye'nin başta Rusya Federasyonu ve Türk cumhuriyetleri olmak üzere topluluk üyesi ülkelerle yeni ticarî ilişkilerin kurulmasına yol açtı. Bu ticaret öteki Doğu Karadeniz şehirlerini etkilese de en büyük payı Trabzon aldı. Ayrıca kısa sürede başka yörelerde de açılan ve Rus pazarı denilen pazarların en büyüğünün Trabzon'da kurulmasını sağladı. Şehir kısa sürede tarihî geçmişinde olduğu gibi yeniden canlı bir ticaret merkezi durumuna geldi. Söz konusu ülkelere yönelik ticaretin etkinliği arttığı gibi yeni dış ticaret firmaları kurulması yoluna gidildi. Sarp Sınır Kapısı'nın açılışından önce sadece üç adet dış ticaret şirketinin bulunduğu Trabzon'da 2000'li yıllara gelirken şirketlerin sayısı 400'e yaklaşmıştı (Hacısalıhoğlu, sy. 32 [1997], s. 287).

Bu ticaret etkinlikleri şehrin faaliyet merkezlerinin yerlerinde ve görünümlelerinde de değişimlere yol açtı. Halkın deyişiyle "bavul ticareti" faaliyetinin yoğunlaştığı saha limanın gerisinde yer alan Çömlekçi mahallesinin kıyı kesimidir (Rus pazarı da Çömlekçi caddesine paralel uzanır). Buradaki ticaret şehrin bu mahalleye yakın olan kesimlerine sıçrama eğilimi gösterdi. Meselâ şehirde eskiden beri ticaret etkinliğiyle tanınan Kunduracılar caddesinin doğusunda deri giyim eşyaları satan ticarethanelerin yoğunlaştığı görüldü. Aynı şekilde liman civarında ve Çömlekçi cadde-

sine açılan sokaklarda dış ticarete yönelik yeni yerler açıldı. Değirmendere ve Liman caddeleri de Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yönelik ticaretin etkisi altına girdi. Ticarî faaliyete bağlı olarak konaklama yerleri ihtiyacı Çömlekçi caddesinin görünümünü değiştirdi. Birçok eski ev otel ve pansiyon haline dönüştürüldü; bu da geleneksel bir eksenin yenilenerek ve onarılarak daha yeni bir görünüm almasını sağladı. 2000'li yıllardan sonra Rus pazarı etkinliği ilk yıllarındaki canlılığını yitirse de şehre kazandırdığı dolaylı etki devam ederek şehir büyümeye devam etti; 2007'de 228.926'ya çıkan nüfusu 2010 sayımına göre 234.063'e yükseldi. Şehirde günümüzde çimento, gıda ve tarım ürünleri, orman ürünleri sanayii ön plana çıkmaktadır. Trabzon bir sanayi şehri olarak nitelendirilemese de önemli bir liman ve ticaret şehri, 1963'te kavuştuğu üniversitesiyle ve turist çeken tarihî eserleriyle bir kültür şehri hüviyetini kazanmış bulunmaktadır.

Trabzon şehrinin merkez olduğu Trabzon ili Rize, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun illeri, kuzeyden de Karadeniz ile çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Akçaabat, Araklı, Arsın, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir ve Yomra adlı on yedi ilçeye ayrılır. 4664 km² genişliğindeki Trabzon ilinin sınırları içinde 2010 yılı sayımına göre 763.714 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu 164 idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Trab-

TRABZON

zon'da il ve ilçe merkezlerinde 309, kasabalarda 417 ve köylerde 1087 olmak üzere toplam 1813 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı doksan üçtür.

BİBLİYOGRAFYA :

Belediyeler Yıllığı, Ankara 1950, III, 585; Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986; A. Üner Turgay, "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri: 1800-1914* (ed. Çağlar Keyder v.dğr.), İstanbul 1994, s. 45-69; Rahmi Çiçek, "Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)", *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998)*, *Bildiriler* (haz. Kemal Çiçek v.dğr.), Trabzon 1999, s. 591-608; Cumhur Odabaşıoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, Ankara, ts.; Rükneddin Tözüm, *Karaköse'den İstanbul Üniversitesi'ne*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 23-27; Mehmet Akif Bal, *Hatralarda Trabzon'un Yakın Tarihi (1860-1950)*, İstanbul 2004; *Trabzon 2000* (Trabzon Valiliği Yayını), [baskı yeri ve tarihi yok]; Ahmet Seyyar, *Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Gelişimi: 1900-1950* (yüksek lisans tezi, 2010), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Ardel, "Trabzon ve Civarının Morfolojisi Üzerine Gözlemler", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 1, Ankara 1943, s. 71-85; a.mlf., "Samsun'la Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VII/13, İstanbul 1963, s. 45; Oğuz Erol, "Trabzon Sekileri Hakkında Bir Not", *DTCFD*, X/1-2 (1952), s. 125-135; Metin Tuncel – Kemal Göçmen, "Köyceğiz-Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, X/18-19, İstanbul 1973, s. 127; İlhan Yaşar Hacısalihoğlu, "Trabzon Şehrinde Sarp Sınır Kapısının Açılışından Sonra Ticaret Fonksiyonundaki Değişimler (The Changes in the Function of Commerce After the Opening of Sarp Border Gate in Trabzon)", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 32, İstanbul 1997, s. 281-299; Bekir Gerçek, "Trabzon'un Kalbine Saplanan Yol", *Arkitekt*, sy. 458, İstanbul 1998, s. 35-37; Suraiya Faruqi, "Tarabzun", *El² (Fr.)*, X, 234-236; İdris Bostan, "Batum", *DİA*, V, 210; Metin Tuncel, "Kahramanmaraş", a.e., XXIV, 197.

METİN TUNCCEL

TRABZONİ, Mehmed

(ö. 1200/1786)

Osmanlı âlimi.

XVII. yüzyılın sonlarında Trabzon'da doğduğu anlaşılmaktadır. Babasının adı Mahmud, dedesinin adı Sâlih'tir. Bir süre Medine'de ikamet ettiği için Medenî Mehmed Efendi diye tanınır. İstanbul'da öğrenim gördükten sonra Şam, Kudüs, Mekte ve Medine gibi merkezlerde tahsiline devam etti. Hicaz'da iken 1157'de (1744) Muhammed b. Tayyib el-Fâsî el-Mâlikî'den Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'leri ile Tirmizî'nin *eş-Şemâ'il*'i, Zeynüddin el-İrâkî'nin *el-Eliyye*'si ve Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhiî*'i (*Mecmû'a*, Sü-

leymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1071, vr. 96^a); 1170'te (1757) Muhammed b. Hasan b. Himmât'tan *el-Muvaṭṭa'*, *Kütüb-i Site*, Dârimî'nin *es-Sünen*'i ve *Delâ'ilü'l-hayrât* (a.g.e., vr. 98^{a-b}); Mescid-i Harâm müderrislerinden Yahyâ b. Sâlih'ten hadis ve fıkıh tadrîsi için (a.g.e., vr. 100^a-101^b) genel icâzet aldı. Hicaz'dan İstanbul'a dönünce Süleymaniye Medresesi'nde müderris ve hâfız-ı kütüb olarak görevlendirildi. Süleymaniye Kütüphanesi'nde onun tarafından istinsah veya mukabele edildiği bilinen pek çok kitap bulunmaktadır. Vefatından kısa bir süre önce 5 Cemâziyelâhîr 1199'da (15 Nisan 1785) 226 kitabını Süleymaniye Camii'ndeki kütüphaneye vakfetti (*DİA*, XXIII, 282). Aynı zamanda bir Kâdirî şeyhi olan Trabzonî yaşadığı dönemin dinî, ahlâkî ve sosyal meseleleriyle yakından ilgilendi, özellikle bir müslümanı tekfir etmenin tehlikeleri üzerinde durdu, o yıllarda buna öncülük eden Necidli bir şeyhe (muhtemelen Muhammed b. Abdülvehhâb) reddiyeler yazdı (aş.bk.). Bursalı Mehmed Tâhir 1123 (1711) yılında Medine'de öldüğünü zikretmekteyse de (*Osmanlı Müellifleri*, I, 167) Mehmed Süreyyâ 15 Ramazan 1200'de (12 Temmuz 1786) İstanbul'da vefat ettiğini ve Karacaahmet Mezarlığı'nda defnedildiğini belirtir (*Sicill-i Osmânî*, IV, 262-263).

Eserleri. 1. *Tertibü evâ'ilî âyâtî'l-Kur'ân 'alâ hurûfî'l-hicâ'* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 389). 2. *Risâle fi feẓâ'ilî's-süver ve'l-âyât (ed-Dürerü's-semîne fi feẓâ'ilî'l-âyât ve's-süverî'l-azîme)* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 202^a-244^a; Fâtih, nr. 754). 3. *Risâle fi't-tecvîd ma'a zelleli'l-kârî (Câlibü'l-ferec ve sâlibü'l-harec)*. Kur'ân-ı Kerim'i kolay öğretmekle ilgili hadisleri, tecvidle ilgili bilgileri ve fakihlerin Kur'an tilâvetiyle ilgili görüşlerini ihtiva etmektedir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 109^a-161^a). 4. *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-eḥâdîşî'l-kudsîyye*. Başta Süyüti'nin *Cem'u'l-cevâmi'i* olmak üzere alfabetik hadis kitaplarından faydalanılarak üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde "قَالَ", ikinci bölümde "يَقُولُ" lafzıyla başlayan kutsî hadisler, üçüncü bölümde diğer kutsî hadisler alfabetik olarak sıralanmış, bunların kaynakları zikredilmiştir (İstanbul 1293; Haydarâbâd 1323/1905, 1358/1939). 5. *el-Câmi'u'l-a'zam fi es-mâ'i nebiyyine'l-mu'azzam*. Şemseddin eş-Şâmî'nin *Sübülü'l-hudâ ve'r-reşâd*'ı esas alınarak yazılan eserde Hz. Peygam-

ber'e nisbet edilen 783 isim ve sıfat açıklanmaktadır (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1032, vr. 11^a-56^a). 6. *Şerhu es-mâ'i ehli Bedr* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1032, vr. 64^a-171^a; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 810). 7. *Temyizü'l-fâzıl 'ani'l-mefzûl*. Eserde peygamberlerin, meleklerin, ashabın, tâbiînın, kadınların ve sahâbe evlâdının birbirlerine üstünlüğü konuları edilmektedir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1032, vr. 58^a-63^a). 8. *Tuḥfetü'l-iḥvân fi'l-harâm ve'l-helâl mine'l-hayevân*. Ali el-Kârî'nin *Behcetü'l-insân fi maḥicceṭi'l-hayevân* adlı kitabının muhtasarıdır. Eserde garîb kelimeler açıklanmış, hayvanlarla ilgili çeşitli hükümler zikredilmiş ve hayvan isimleri alfabetik olarak sıralanmıştır (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 402). 9. *Muḥtaşaru Ğunyeti'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-muṣallî ve ḥâşiyetü Muḥammed eṭ-Trabzonî*. İbrâhim el-Halebî'nin *Halebî Şağîr* adıyla da bilinen eserine yazılmış bir ḥâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 437). 10. *Risâle fi'd-duḥân Hâdî'l-umâ ilâ câddeṭi't-tarîk*. Yaşadığı dönemde tartışma konusu olan tütün içmenin hükmü konusundaki bu eserinde müellif tütünün helâl veya haram oluşuna dair bir hüküm bulunmadığını belirtmiş, bununla birlikte sultan tarafından yasaklandığını ve bu emre uyulması gerektiğini vurgulamıştır (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 169^b-186^b). 11. *Risâle fi beyâni mâ vaḳa'a mine'l-evḥâm fi Şihâhî'l-Cevherî*. Eserde Cevherî'nin *eş-Şihâh*'ta yaptığı hatalardan Fîrûzâbâdî'nin tesbit ettikleri bir araya getirilmiştir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 78^a-92^b). 12. *Risâle fi beyâni'l-ezdâd*. Müellif, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*'i esas alarak karışık anlamlı kelimeleri bir araya getirmiş, risâlenin sonuna ezdâd hakkında nakledilen farklı görüşleri eklemiştir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 92^b-97^b). 13. *Risâle fi beyâni müsellestati'l-luğaviyye* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1041, vr. 98^a-107^b). Nihal Değeri eseri tahkik ederek yüksek lisans tezi olarak sunmuştur (2000, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 14. *Ucâletü'z-zâd fi şerhi Zuḥrî'l-me'âd fi mu'arazati Bânet Sü'âd*. İbn Hacer el-Askalânî'ye ait *Zuḥrî'l-me'âd fi mu'arazati Bânet Sü'âd* adlı kasidenin Muhammed b. Abdülmelik b. Anî el-Yemenî tarafından *el-İ'dâd ve'z-zâd* adıyla yapılan şerhinin muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1050, vr. 79^a-256^b). 15. *Rusey-*